Appendix XVIII (i), **(Vide Article - 18.01)**

ग्रामीणांच्या सहभागातून वन व्यवस्थापन

महाराष्ट्र शासन
महसूल व वन विभाग,
शासन निर्णय क्रमांक: एसएलएफ-१०९१/प्र.क्र.११९/फ-११,
मंत्रालय, मुंबई-४०० ०३२, दिनांक १६ मार्च, १९९२.

वाचावे : १) केंद्र शासनाच्या पर्यावरण व वन मंत्रालयाचे पत्र क्र. ६-२१/८९-एफ.पी., दिनांक १.६.१९९०.

निर्णय :-

वनक्षेत्रातील अवैध तोड निरनिराळ्या कारणास्तव वाढतच चालली आहे. या अनिष्ट प्रवृत्तीला आळा घालण्यास केवळ शासकीय यंत्रणा या कायदा उपयुक्त ठरणार नाही. वनसंपत्तीच्या संरक्षणात जनतेच्या सहकार्याची नितांत गरज आहे. देशाच्या अर्थपूर्ण विकासात त्यांचे संवर्धन करून त्यांना उत्पादक घटक म्हणून विकसित करणे व त्याकरिता पोषक असे व्यवस्थापन लोकांच्या सहभागातून साध्य करावयाचे दायित्व वन विभागाकडे आहे. राष्ट्रीय वननीती १९८८ अन्वये वनक्षेत्रांचा विकास करण्यासाठी व वनसंरक्षणामध्ये लोकांचा सहभाग अभिप्रेत आहे. त्यादृष्टीने केंद्र शासनाच्या पर्यावरण आणि वनमंत्रालयाने सर्व राज्य शासनांना दिनांक १.६.१९९० च्या पत्राने महत्त्वपूर्ण मार्गदर्शक तत्वे कळवून लोकांच्या सहभागाने अवनत वनक्षेत्राचे पुनरुज्जीवन साधण्यासाठी एक योजना तयार करावी अशी विनंती केली आहे.

२. केंद्र शासनाने केलेल्या विनंतीचा सखोल अभ्यास आणि संबंधित शासकीय विभागांशी सल्लामसलत करून महाराष्ट्र शासनाने आता ग्रामीणांच्या सहभागातून वनव्यवस्थापनेच्या-बाबत एक अतिमहत्त्वाचा व पुरोगामी निर्णय घेतला आहे.

३. महाराष्ट्र राज्याच्या वन विभागाच्या लोकाभिमुख कार्यक्रमाची व निवड करावयाच्या क्षेत्राची रूपरेषा खालीलप्रमाणे राहील :-

ग्रामीण परिसरातील अवनत व अवनत वन व वनेतर क्षेत्राचा उपयोग या कार्यक्रमासाठी प्राधान्याने केला जाईल.

प्रस्तावित कार्यक्रम स्थानिक ग्रामपंचायतीच्या सहकार्याने राबविला जाणार असून, निवड केलेल्या वनक्षेत्रात नैसर्गिक पुनरुज्जीवन, संरक्षण व वनीकरण याद्वारे वनक्षेत्रातून मिळणारे उत्पादन स्थानिकांच्या दैनंदिन गरजा भागविण्यासाठी अग्रक्रमाने उपलब्ध करून दिले जाणार असल्यामुळे त्यांच्या हक्कांवर बंधने येऊ नयेत म्हणून खाजगी व्यक्ती अथवा संस्था तसेच वनउपजांवर आधारीत औद्योगिक प्रतिष्ठानांना करारनाम्यानुसार दिलेले क्षेत्र या कार्यक्रमातून वगळण्यात येईल.

गावाच्या परिसरातील वनेतर क्षेत्र जर मुबलक प्रमाणात उपलब्ध असेल अथवा ते वनक्षेत्रात संलग्न असेल व प्रस्तावित योजनेच्या अंमलबजावणीसाठी या वनेतर जमिनीची गरज

असेल तर अशा जमिनींचा अंतर्भावही या योजनेत करता येईल. तसेच ग्रामस्थांनी व ग्रामपंचायतींनी मागणी केल्यास गट लागवडीसाठी असलेल्या क्षेत्रात ही योजना राबविता येईल.

सदरच्या कार्यक्रमात वनक्षेत्र करारनाम्याने देणे अभिप्रेत नाही. संरक्षण व विकासाचे कामासाठी राखीव व संरक्षित वनाचे कंपार्टमेंट नंबर व सर्वे नंबर क्षेत्रिय वनसंरक्षक गावासाठी निश्चित करतील व निस्ताराची गरज व ग्रामपंचायतीचा संरक्षण कामातील उत्साह लक्षात घेऊन अशा प्रकारे निश्चित करावयाचे आहे.

प्रस्तावित कार्यक्रमाचे उद्दिष्ट वनवासी, आदिवासींच्या दैनंदिन विषयक गरजांची टंचाई निवारण करणे असे आहे म्हणून या कार्यक्रमात जोड कृषि उत्पादन अभिप्रेत नाही. तसेच वनसंरक्षण कायदा १९८० चे वैधानिक तरतुदींना बाधा येईल असे कोणतेही करारनामे, व्यक्ती, संस्था अगर ग्रामपंचायतीशी केले जाणार नाहीत.

४. या योजनेची तत्वे खालीलप्रमाणे आहेत:-

अ] खेडेगांवाजवळ असलेल्या अवनत क्षेत्राचे पुनरुज्जीवन, वनसंरक्षण समित्यांद्वारे केले जाईल. या समितीवर गावातील जवळजवळ सर्व कुटुंबांना प्रतिनिधीत्व मिळेल

ब] वनक्षेत्राचे संरक्षण, रोपांचे संगोपन, इत्यादी जबाबदाऱ्या वनसंरक्षण समिती/स्थानिक लोक स्विकारतील.

क] वनसंरक्षण समिती एक कार्यकारी मंडळ नियुक्त करेल व कार्यकारिणी समिती या योजनेचा तपशिल तयार करेल.

तसेच योजनेच्या अंमलबजावणीसाठी आवश्यक ते निर्णयही घेईल. परंतु सर्व धोरणात्मक बाबी वनसंरक्षण समितीच्या संमतीने अंतिम करण्यात येतील.

ड] अवनत वनक्षेत्राचे पुनरुज्जीवन झाल्याने मिळणाऱ्या वनोपजाचा फायदा वनसंरक्षण समिती/स्थानिक जनतेस काही मापदंडानुसार द्यावयाचा आहे.

इ] स्वायत्त संस्थांचा फायदा ही योजना राबविण्यासाठी घेणे शक्य आहे. परंतु स्वायत्त संस्थांना कोणत्याही प्रकारचा फायदा अनुज्ञेय नाही.

सर्वसाधारणपणे ग्रामपंचायतीच्या सहकार्याने या योजनेची अंमलबजावणी करावयाची आहे म्हणून ग्रामपंचायतीकडून ह्या योजनेला पाठिंबा देणारा ठराव मंजूर करून घेणे आवश्यक आहे. असा ठराव प्राप्त झाल्यानंतर संबंधित विभागीय वनाधिकाऱ्यांनी प्रथम स्थानिक ग्रामस्थांशी, सरपंच आणि ग्रामपंचायतीच्या इतर पदाधिकाऱ्यांशी चर्चा करावी आणि ग्रामसभा घेऊन वनसंरक्षण समितीच्या सदस्यांची निवड करावी. अशा ग्रामपंचायतीच्या हद्दीत ही योजना राबवितांना स्वायत्त संस्थांचे सहकार्य आवश्यक वाटल्यास विभागीय वनाधिकाऱ्यांनी ते घ्यावे. अशा परिस्थितीत कार्यकारी मंडळावर स्वायत्त संस्थांचे दोन प्रतिनिधी सदस्य म्हणून घेण्यात यावे. कार्यकारी मंडळाची निवडही 'याप्रकारे' करण्यात यावी.

३

महाराष्ट्र राज्यात जंगल कामगार सहकारी संस्थांचा उपयोगही या योजनेची अंमलबजावणी करण्यासाठी करुन घेता येईल. मात्र जंगल कामगार सहकारी संस्थांनी आपापल्या कार्यक्षेत्रातील प्रत्येक कुटुंबातील किमान एका व्यक्तीस आपला सभासद करुन घ्यावे. जेथे ग्रामपंचायती व जंगल कामगार सहकारी संस्था यांचे कार्यक्षेत्र एकच असेल तेथे ही योजना कोणी राबवावी याचा निर्णय गुणवत्तेवर घेण्यात यावा. मात्र जंगल कामगार सहकारी संस्थांची बिकट आर्थिक परिस्थिती लक्षात घेऊन शक्यतो त्यांनाच ही योजना राबविण्यासाठी प्राधान्य देण्यात यावे.

५. या योजनेचा तपशील व स्वरुप खालीलप्रमाणे राहील:-

कार्य आयोजना

क्षेत्रीय उप वनसंरक्षक, गांवासाठी कार्यक्रमाखाली निवड केलेल्या क्षेत्राची कार्य आयोजना तयार करतील. या कार्य आयोजनेत खालील तपशील अंतर्भूत राहील:-

नैसर्गिक पुनर्उत्पत्तीचे क्षेत्र,
वृक्षांची घनता वाढविण्याबाबत योजना,
वनीकरणाचे स्वरुप/नमुने,
लागवडीच्या प्रजातींची शिफारस,
मृद्‌जल संधारण कार्य,
सरहद्दीचे सिमांकन,
रोपवनाची देखभाल.

कार्य आयोजना तयार करणारे अधिकारी वन विभागाचे क्षेत्रीय उप वनसंरक्षक हे राहतील.

कार्यआयोजनेचा कालावधी १० वर्षांचा असेल.

उप वनसंरक्षक यांनी तयार केलेली कार्यआयोजना मंजूर करणा-या समितीची रचना खालीलप्रमाणे असेल:-

१] वनसंरक्षक	: अध्यक्ष
२] उप वनसंरक्षक [कार्य आयोजना]	: सदस्य
३] सह संचालक, सामाजिक वनीकरण	: सदस्य
४] उप संचालक, सामाजिक वनीकरण	: सदस्य
५] व ६] कार्यकारी मंडळातील दोन लाभार्थी	: सदस्य
७] क्षेत्रीय उप वनसंरक्षक	: सदस्य-सचिव

वरील कार्य आयोजनेची अंमलबजावणी वन विभागाच्या छत्राखाली करण्यात यावी. तसेच याचासाठी वर्गीकृत केलेल्या क्षेत्रांच्या वरील कार्य आयोजनेच्या संदर्भात वन विभागाकडून केलेल्या कार्य आयोजनेमध्ये आवश्यक ते बदल करण्यात यावेत.

६. योजनेखालील लाभार्थी सर्वसाधारणपणे संबंधित वनात वा वन सीमेवर राहणा-या व आर्थिकदृष्टया दुर्बल गटातील व्यक्ती राहतील. त्या वन सीमेवर राहणा-या प्रत्येक

कुटुंबास या समितीचे सदस्य होण्याची संधी उपलब्ध राहील. मात्र, ही संधी अशा कुटुंबासच मिळेल, की ज्या कुटुंबातील प्रत्येक व्यक्ती प्रस्तावित वनसंरक्षण योजनेत व विशेषत: वनसंरक्षणाच्या कामात सहभागी होईल. कुटुंबातील एखाद्या व्यक्तीने देखील या योजनेत भाग घेतला तरी देखिल या योजनेतील सर्व अपेक्षित फायदे त्या कुटुंबास प्राप्त होतील.

७. या योजनेतील वनसंरक्षण समितीची रचना, कर्तव्य व जबाबदा-या खालीलप्रमाणे राहतील:-

उप वनसंरक्षक ग्रामपंचायतीशी सल्ला मसलत करुन वनसंरक्षण समितीच्या कार्य क्षेत्रातील लाभार्थींची निवड करुन वनसंरक्षण समिती संघटीत करतील.

वन सीमेवर राहणा-या प्रत्येक कुटुंबास या समितीचा सदस्य होण्याची संधी उपलब्ध राहील. मात्र अशा कुटुंबातील प्रत्येक व्यक्तीस [स्त्रियांसह] वन संरक्षणाच्या कामात सहभाग असेल तरच त्या कुटुंबांना हा पर्याय उपलब्ध राहील.

वनसंरक्षण समितीची कामे सुरळीत चालावी म्हणून ग्रामपंचायतीने ह्या समितीस संपूर्ण सहकार्य देणे जरुर आहे.

वनसंरक्षण समितीचे एक कार्यकारी मंडळ दिलेली कामे पार पाडण्यासाठी संघटित केले जाईल. कार्यकारी मंडळाची रचना खालीलप्रमाणे राहील:-

१) सरपंच	: पदसिध्द सदस्य	- सदस्य
२) ग्रामसेवक	: पदसिध्द सदस्य	- सदस्य
३) वनपाल	: पदसिध्द सदस्य	- सदस्य सचिव
४) लाभार्थींनी नियुक्त केलेले ६ सदस्य	: सदस्य	- सदस्य
५) स्वायत्त संस्थांनी नामनिर्देशित केलेल्या २ व्यक्ती. [ज्या गावात स्वायत्त संस्थेने वनीकरण वा इतर क्षेत्रात काम करुन, ग्रामस्थांचा विश्वास संपादीत केला आहे अशा गावांनाच ही तरतूद लागू होईल.]	: सदस्य	- सदस्य

दरवर्षी वनसंरक्षक समितीच्या कार्यक्षेत्रातील लाभार्थींपैकी कार्यकारी मंडळाचे सदस्य निवडले जातील. या निवडणुकीवर वनक्षेत्रपाल देखरेख ठेवतील. लाभार्थींवर २ स्त्रिया व २ अनुसूचित जाती/जमाती व इतर मागासलेल्या वर्गापैकी व्यक्तींना निवडून देण्याचे बंधन राहील. कार्यकारी मंडळाचे सदस्य कार्यकारी मंडळाच्या सभेत आपला अध्यक्ष निवडतील. वनपाल कार्यकारिणी समितीचा सदस्य-सचिव या नात्याने त्यांच्या बैठका नियोजित पध्दतीप्रमाणे आयोजित करील.

कर्तव्ये

वनसंरक्षण समितीचे कार्यकारी मंडळ एक रजिस्टर घेऊन त्यात समितीचे प्राथमिक सभासदांची माहिती ठेवतील. उदा:- नांव, पित्याचे नांव, पत्ता, वय, कुटुंबियांची संख्या, कुटुंब प्रतिनिधीचे नांव, इत्यादी. कुटुंबाचे प्रतिनिधीचा फॉर्म भरुन कार्यकारी मंडळाने मंजूर करुन रजिस्टरमध्ये चिकटवून ठेवावे. ही रजिस्टरे वनक्षेत्रपालांचे कार्यालयात कायमस्वरुपी म्हणून ठेवावीत.

वनसंरक्षण समिती एक इतिवृत्तांत रजिस्टर ठेवेल व त्यात कार्यकारी मंडळाच्या सभांचा इतिवृत्तांत वेळोवेळी नोंद करुन ठेवला जाईल. तसेच आमसभेच्या इतिवृत्तांताची अध्यक्षांच्या सहीने नोंद ठेवली जाईल. असा इतिवृत्तांत वनक्षेत्रपाल ह्यांस सादर केला जाईल.

वनसंरक्षण समिती वर्षातून एकवेळा आमसभा आयोजित करील. त्यात कार्यकारी मंडळाने केलेले कामकाज व निस्तार वाटपाबाबत चर्चा होईल. तसेच कार्यकारी मंडळाचे सदस्यांची निवड होईल. त्याचप्रमाणे कार्यकारिणी मंडळाची बैठक कमीत कमी दर तीन महिन्यांतून एकदा होईल.

कार्यपध्दती

अ) वनक्षेत्र व रोपवन क्षेत्राचे समितीचे सभासदांमार्फत संरक्षणाचे धोरण ठरविणे.

ब) वनक्षेत्र व रोपवन क्षेत्राचे समितीचे सभासदांमार्फत संरक्षण करणे.

वनक्षेत्र अथवा रोपवन क्षेत्रावर बुध्दीपुरस्सर अतिक्रमण करणे, बुध्दीपुरस्सर नाश करणे.

अशी अतिक्रमणे, नुकसान व अवैध तोडीस, विशेष करुन प्रतिबंधक कार्यवाही करणे अथवा अवैध तोड करणाऱ्या गुन्हेगारांची नावे व तपशील वन अधिकाऱ्यास अवगत करणे.

वन गुन्ह्याचे कामी गुन्हेगारास अटकाव करणे, पकडणे व कार्यवाही करण्यासाठी वन अधिकाऱ्यास सहाय्य करणे.

क) वनसंरक्षण समितीची वनविषयक कामे सुरळीतपणे व यशस्वीरपणे पार पाडण्यास मदत करणे.

संबंधित वन अधिकाऱ्यास वन विषयक कामासाठी कामगार मिळविणे व त्यांचे व्यवस्थापन करण्याकामी सहाय्य करणे.

ड) वन विभागाला वन उपजांचे निष्कासी व संग्रहणाचे कामी सहाय्य करणे.

संबंधित वन अधिकाऱ्याला मिळाव मालाच्या ५० टक्के मालाचे निस्ताराचे सभासदांस [कार्यकारी मंडळाने तयार केलेल्या व उप वनसंरक्षक ह्यांनी मंजूर केलेल्या यादीप्रमाणे] वाटप करण्यास सहाय्य करणे.

शासनाने मंजूर केलेल्या निस्ताराचा दुरुपयोग निस्तारीकडून केला जात नाही ह्याची खबरदारी घेणे व वनक्षेत्र व वनरोपण क्षेत्राचा कोणत्याही प्रकारच्या अतिक्रमणापासून बचाव करणे.

इ) भारतीय वनविषयक कायदा व इतर वन वा वन्य प्राणी विषयक कायद्याच्या तरतुदींचा भंग करणाऱ्या गुन्ह्यावर प्रतिबंधात्मक कार्यवाही करणे.

वनसंरक्षण समितीचा कोणताही प्राथमिक सभासद दुराग्रहाने व नुकसान करण्याचे

उद्देशाने एखादा वनक्षेत्रासंबंधी अथवा वनरोपवन क्षेत्रासंबंधी दुष्कृत्य करत असेल तर बीट गार्ड, वनपाल अथवा वन क्षेत्रपालास कळवून त्याचे सभासदत्व रद्द करण्यास शिफारस करतील.

वनविषयक कायदे व नियम ह्यांचा भंग करणाऱ्या व्यक्ती विरुद्ध अथवा सभासदां-विरुद्ध वैधानिक कार्यवाही करत असलेल्या वन अधिकाऱ्यास सक्रीय सहाय्य करणे व त्यास वन व वनरोपणाचे संरक्षणकामी मदत करणे.

८. या योजनेच्या कार्यक्षेत्रातील निस्तारीसंबंधी तरतूदी खालीलप्रमाणे राहतील.

ज्या वनक्षेत्रात निस्तार हक्क प्रचलित आहेत त्या वनक्षेत्रात ग्रामपंचायत, लाभार्थी व वनसंरक्षण समिती या तिघांमध्ये एकवाक्यता असणे अनिवार्य आहे. अशा ठिकाणी वनोपजाचे वाटप करण्याची शक्यतो प्रचलित पध्दती अवलंबविण्यात यावी. तथापि जेथे निस्तार हक्क प्राप्त असलेल्या व्यक्तीने अथवा कुटुंबाने योग्य ती संधी मिळूनही वनसंरक्षणाच्या योजनेत भाग घेण्यास नकार दिला तर त्या व्यक्तीस या कुटुंबास या योजनेखालील कोणतेही फायदे मिळणार नाहीत.

९. वनोपजाचे फायदे देण्यासंबंधी कार्यवाही खालीलप्रमाणे करण्यात यावी:-

वनोपजाचा फायदा घेण्यास पात्र ठरविण्यासाठी वनसंरक्षण समितीचे सभासदाने गावासाठी वर्ग केलेल्या वन व रोपवन क्षेत्राचे किमान पाच वर्ष संरक्षण करण्याच्या कार्यक्रमात सक्रीय सहभागी होणे जरुर आहे.

रोपवनाची वाढ १० वर्ष झाल्यानंतर व त्या रोपवनाचे व वनक्षेत्राचे वनसंरक्षण समितीने सातत्याने संरक्षण केले आहे हे तपासून असे उत्पादन परिपक्वतेस आले आहे म्हणून ते निस्तार वाटपास तयार झाले असे ठरेल. अशा क्षेत्रातून निष्कासित होणाऱ्या उत्पादनाचे वनसंरक्षण समितीच्या सभासदास वाटप करण्यासाठी नियोजन आराखडा तयार करण्याचे काम वन अधिकारी करतील.

वनक्षेत्र अथवा रोपवन क्षेत्राला इजा न करता खालील बाबी वनसंरक्षण समितीचे सभासदास विनामूल्य प्राप्त करता येतील:-

अ) वाळून-गळून पडलेल्या झाडांच्या फांद्या, फळे, फुले, बीज (काजू वगळून) आणि पाने (तेंदू वगळून)

ब) वर्ग केलेल्या वनक्षेत्र व रोपवन क्षेत्रातील अंतरिम व अंतिम फायदे उत्पादन ये

वनक्षेत्र व रोपवन क्षेत्राचे अंतिम परिपक्वतेच्या उत्पादनाची निष्कासन वन विभागा-कडून होईल त्यावेळी निष्कासित माल, इमारती काटे, जळावू इत्यादींवर अग्रक्रमाने हक्क वनसंरक्षण समितीचे सभासदास उपलब्ध करुन देण्यात येईल. हा पुरवठा सवलतीच्या दराने केला जाईल व हे दर उप वनसंरक्षक व जिल्हाधिकारी ह्यांचे समन्वयाने ठरविण्यात येतील व ते बाजारभावाच्या ५० टक्क्यांपेक्षा अधिक रहाणार नाहीत.

वनसंरक्षण समितीचे सभासदास सवलतीचे दराने पुरवठा केल्यानंतर शिल्लक राहिलेला माल वन विभाग लिलावाने विक्री करेल. ह्या लिलावात प्राप्त होणाऱ्या विक्री रकमेपैकी

(-विक्रीकर, वन विकास कर व आयकर वजा जाता) ५० टक्के रक्कम वनसंरक्षण समितीस रोख दिली जाईल. अंतरिम उत्पादनापासून मिळणारे फायदेही वरीलप्रमाणे उपलब्ध होतील.

क) सामाजिक वनीकरण योजनेअंतर्गत घेतलेल्या गट लागवडीपासून मिळणाऱ्या उत्पन्नाचे वाटप ग्रामपंचायत व शासन यांचेमध्ये ९०% : १०% या प्रमाणात करावे असे शासनाचे दिनांक १७ सप्टेंबर, १९८५ च्या आदेशात नमूद केले आहे. तसेच ग्रामपंचायतीला मिळणाऱ्या रकमेपैकी कमीत कमी २५ % रक्कम ग्रामपंचायतीने रखवालदार तसेच झाडांच्या संरक्षणाच्या देखमालीवर खर्च करावयाची आहे. याशिवाय एकूण उत्पन्नाच्या ५०% उत्पन्न स्थानिक जनतेस आरक्षित केले जावे व त्याची विक्री भूमिहीन मजूर व दारिद्र्य रेषेखाली असणाऱ्या व्यक्तींना व्हावी अशी अट आहे. अशा व्यक्तींना बाजारभावाच्या ५०% इतक्या भावाने विक्री करावी असे आदेशात स्पष्टपणे नमूद केले आहे. उरलेल्या उत्पन्नाची विल्हेवाट लिलावामार्फत केली जाईल व हा लिलाव गावातील रहिवाश्यांपुरताच मर्यादित राहील. भूमिहीन मजूर व दारिद्र्य रेषेखाली असलेल्या मजुरांच्या गवताची व सरपणाची गरज किती आहे याचा अंदाज पध्दतशीररित्या करण्यात यावा. वनोपजांचा पुरवठा गरजेपेक्षा कमी पडल्यास त्याचे वाटप गुणोत्तर प्रमाणावर वाटावे. सर्व संबंधितांनी प्रस्तावित योजना गट लागवडीखाली आणलेल्या क्षेत्रात लागू करण्याचे ठरविले तर वनोपजाचे फायदे या योजनेत विहीत केलेल्या पध्दतीनुसार देण्यात यावेत.

ज्या वनोपजांच्या खरेदीचे अधिकार केवळ महाराष्ट्र आदिवासी विकास मंडळाकडेच आहे त्या वनोपजांची विक्री लाभार्थींनी/वनसंरक्षण समित्यांनी आदिवासी विकास मंडळासच करावी.

१०. वनसंरक्षण समित्यांवर नियंत्रणात्मक तरतूदी खालीलप्रमाणे राहतील:-

<u>समिती बरखास्त करणे, अपिल इत्यादी</u>

वर उल्लेख केलेल्या शर्ती व अटींचा भंग करणे, तसेच भारतीय वन कायदा, १९२७ व नियमांचे उल्लंघन करणे ही बाब वनसंरक्षण समितीचे सभासदांचे प्राथमिक सदस्यत्व रद्द करण्यास पात्र ठरेल किंवा वनसंरक्षण समिती बरखास्त करण्यास पात्र ठरेल. ही कार्यवाही खालील वन अधिकारी करण्यास अधिकृत आहेत:-

वरील प्रकारच्या कारणावरून उप वनसंरक्षक वनसंरक्षण समिती बरखास्त करण्यास सक्षम आहेत. उप वनसंरक्षक ह्यांनी केलेल्या दंडात्मक कार्यवाहीविरूध्द वृत्ताचे वनसंरक्षकांकडे अपील करण्यात येईल. वनसंरक्षकांनी दिलेला निर्णय अंतिम व दोन्ही बाजूंवर बंधनकारक राहील.

संबंधित वनक्षेत्रपालास अधिकार प्रदत्त करून उप वनसंरक्षक हे वन समितीच्या सभासदाचे प्राथमिक सदस्यत्व रद्द करण्यास अधिकृत करू शकतील व वरीलप्रमाणे कायदा व शर्तींचा भंग करणाऱ्या व्यक्तींविरूध्द वनक्षेत्रपाल वनसंरक्षण समितीच्या कार्यकारी मंडळाच्या शिफारशीवरून कार्यवाही करू शकतील. वनक्षेत्रपाल ह्यांनी केलेल्या दंडात्मक कार्यवाहीविरूध्द तालुका पंचायत समिती मार्फत उप वनसंरक्षक ह्यांस अपिल करता येईल. उप वनसंरक्षकांचा निर्णय अंतिम व दोन्ही बाजूंवर बंधनकारक राहील.

११. वरील योजनेची अंमलबजावणी सुरू झाल्यानंतर परिस्थितीनुसार वेळोवेळी शासनाला धोरणात्मक निर्णय घेण्यासाठी सल्ला मिळावा यासाठी खाली नमूद केल्याप्रमाणे एक उच्चाधिकार समिती स्थापन करण्यासाठी शासनाची मान्यता देण्यात येत आहे.

१] मा. मुख्य मंत्री	: अध्यक्ष
२] मा. वित्त मंत्री	: सदस्य
३] मा. वनमंत्री	: सदस्य
४] मा. ग्रामविकास मंत्री	: सदस्य
५] मा. आदिवासी विकास मंत्री	: सदस्य
६] चार स्वायत्त संस्थांनी	: सदस्य
७]	: सदस्य
८]	: सदस्य
९] नामनिर्देशित केलेल्या व्यक्ती	: सदस्य
१०] मा. सचिव [वित्त]	: सदस्य
११] सचिव [ग्रामविकास]	: सदस्य
१२] सचिव [आदिवासी विकास]	: सदस्य
१३] सचिव [नियोजन]	: सदस्य
१४] सचिव [वने]	: सदस्य-सचिव

१२. हा शासन निर्णय, नियोजन विभाग व वित्त विभाग यांच्या सहमतीने व वित्त विभागाचा अनौपचारिक संदर्भ क्र. ७७०/९१/व्यय-१०, दिनांक २८.१.१९९२ अन्वये निर्गमित करण्यात येत आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नांवाने,

टी. बालारामन,
शासनाचे सचिव.

प्रति,

मा. राज्यपालांचे सचिव, महाराष्ट्र राज्य, मुंबई.
मा. मुख्य मंत्र्यांचे सचिव, मंत्रालय, मुंबई.
मा. वनमंत्र्यांचे खाजगी सचिव, मंत्रालय, मुंबई
सर्व मंत्री, राज्यमंत्री व उपमंत्री यांचे स्वीय सहाय्यक, मंत्रालय, मुंबई.
मुख्य सचिव, महाराष्ट्र राज्य, मंत्रालय, मुंबई.
सर्व अपर मुख्य सचिव, मंत्रालय, मुंबई.
विकास आयुक्त व प्रधान सचिव, नियोजन विभाग, मंत्रालय, मुंबई.
प्रधान सचिव/सचिव, सर्व मंत्रालयीन विभाग, मंत्रालय, मुंबई.
सचिव, महसूल व वन विभाग, मंत्रालय, मुंबई.
सचिव, महसूल व वन विभाग [वने], मंत्रालय, मुंबई.
प्रधान मुख्य वनसंरक्षक, महाराष्ट्र राज्य, नागपूर.
संचालक, सामाजिक वनीकरण, महाराष्ट्र राज्य, पुणे.

सर्व मुख्य वनसंरक्षक/वनसंरक्षक, सर्व वनवृत्ते.
सर्व महसंचालक, सामाजिक वनीकरण वृत्ते.
महालेखापाल [लेखा परीक्षा], महाराष्ट्र, मुंबई/नागपूर.
महालेखापाल [लेखा व अनुज्ञेयता], महाराष्ट्र मुंबई/नागपूर.
सर्व जिल्हाधिकारी.
सर्व जिल्हा कोषागार अधिकारी.
विभागीय आयुक्त महसूली विभाग [सर्व].
सर्व जिल्हापरिषदांचे मुख्य कार्यकारी अधिकारी.
व्यवस्थापकीय संचालक, वन विकास महामंडळ, नागपूर.
श्री. मोहन धारिया, अध्यक्ष, वनराई पुणे व अध्यक्ष, महाराष्ट्र राज्य जमीन वापर व संधारण मंडळ आणि पडीक जमीन विकास मंडळ.
महाराष्ट्र राज्य, जमीन धारणा, संधारण व पडीक जमीन विकास परिषदेचे सर्व सभासद.
सचिव, केंद्र शासन, पर्यावरण व वन मंत्रालय, नवी दिल्ली.
महसूल व वन विभागाची सर्व कार्यासने.
महसूल व वन विभाग, फ-११ कार्यासन [निवड नस्ती] मंत्रालय, मुंबई.

x पत्राद्वारे.

=====

[illegible]

महाराष्ट्र शासन
महसूल व वन विभाग

शासन निर्णय क्र. एमडीसी-१०९३/प्र.क्र.४७/ज-३
मंत्रालय, मुंबई-४०००३२.
दिनांक : ८ जून, १९९४

वाचा : महसूल व वन विभाग, शासन निर्णय क्र. एमडीसी-१०९२/प्र.क्र.११९/ज-११, दि. १८ मार्च, १९९२

शुद्धिपत्रक :

शासन निर्णय क्रमांक एमडीसी-१०९२/प्र.क्र.११९/ज-११, दिनांक १८ मार्च, १९९२ चे परिशिष्ट ४ मध्ये "[illegible] ६० [illegible]" या ऐवजी "[illegible] ७० [illegible]" असे वाचावे. [illegible] मध्ये "[illegible] बीज (काजू [illegible], आणि [illegible] (लिंबू [illegible])" या ऐवजी "[illegible] बीज (काजू [illegible]), [illegible] (लिंबू [illegible]) [illegible]" असे वाचावे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने,

(सुरेश, [illegible])
उपसचिव, महाराष्ट्र शासन,
महसूल व वन विभाग

प्रति,
मा. राज्यपालांचे सचिव, महाराष्ट्र राज्य, मुंबई,
मा. मुख्यमंत्र्यांचे सचिव, मंत्रालय, मुंबई,
मा. मंत्र्यांचे खाजगी सचिव, मंत्रालय, मुंबई,
सर्व मंत्री, राज्यमंत्री, उपमंत्री यांचे स्वीय सहायक, मंत्रालय, मुंबई,
सर्व अपर मुख्य सचिव, मंत्रालय, मुंबई,
[illegible] आयुक्त व प्रधान सचिव, नियोजन विभाग,
प्रधान सचिव/सचिव, सर्व मंत्रालयीन विभाग, मंत्रालय, मुंबई,
सचिव, महसूल व वन विभाग (वने), मंत्रालय,
प्रधान मुख्य वनसंरक्षक, महाराष्ट्र राज्य, नागपूर

पृ.उ.प.